

**Пам'яті Віктора Арсентійовича Токарського
(1955–2020)**

Віктор Арсентійович Токарський прожив цікаве, надзвичайно плідне та насичене життя. Він народився 18 лютого 1955 р. у Карелії. Після служби у лавах Збройних сил вступив на підготовчий факультет Харківського університету, а згодом став студентом біофаку, обравши для спеціалізації кафедру зоології хребетних. Ще студентом він зацікавився однією з груп степових гризунів – бабаками, що в Україні неподільно пов'язані із степом, найбільш вразливим природним комплексом. Інтенсивне освоєння – розорювання, надмірний випас худоби руйнували степ. Це не могло не бентежити молодого дослідника. Республіканські заказники «Бурлуцький» та «Катеринівський» – дві чи не найбільші ділянки первісних степів у Великобурлуцькому районі, місця розташування чималих колоній бабаків були не тільки місцем його наукових, але й природоохоронних інтересів.

Після закінчення біологічного факультету Харківського державного університету імені О.М.Горького за спеціальністю «Біологія» у 1981 р. Віктор Арсентійович працював інженером біологічної станції Університету в с. Гайдари. Фінансування майже не було – всі споруди будувалися «господарчим засобом» – руками співробітників та студентів. Але біостанція потроху поповнювалася

стаціонарними лабораторіями, іншими необхідними будівлями – турботами інженера, а згодом і директора В.А.Токарського.

Ще у середині 90-х років ХХ ст. на біологічній станції почалися роботи з доместикації та реінтродукції бабаків. Тварин випускали в природні умови, розробляючи технології успішного випуску. Набутий досвід згодом застосовували у розселенні бабаків разом із мисливськими організаціями по усій Україні та у сусідніх областях Росії. Перші тварини рили свої нори прямо на території станції. Згодом бабаків було розселено у найближчих ярах, де вони живуть і по сьогодні.

Під керівництвом Віктора Арсентійовича Токарського організовано стаціонари з вивчення та розведення сурків не тільки на біологічній станції у с. Гайдари, але й на мисливській базі «Вершинська» (Камчатська обл. Росії) та у с. Нестерівка Великобурлуцького району Харківської області.

У 1988 р. Віктор Арсентійович захистив дисертацію на здобуття наукового ступеня кандидата біологічних наук у НДІ охорони природи і заповідної справи (Москва). З 1990 р. він став науковим співробітником Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. У 1993 р. В.А.Токарський став старшим викладачем кафедри зоології та екології хребетних тварин; викладав дисципліни «Зоологія хребетних», спецкурси «Екологія ссавців», «Систематика ссавців», «Заповідна справа», «Природоохоронна справа», керував навчально-польовою практикою, дипломними та курсовими роботами. Але наукові дослідження, в тому числі і разом із студентами, лишалися для нього в пріоритеті. В 1993 році за цикл робіт з вивчення ссавців Віктор Арсентійович одержав індивідуальний грант фонду Дж.Сороса.

З 1995 року – доцент кафедри зоології та екології тварин. За ці роки він випустив понад 50 дипломників; двоє з його аспірантів успішно закінчили аспірантуру і захистили дисертації. Дипломні роботи, якими керував Віктор Арсентійович, були присвячені різним групам ссавців. Але перш за все – степовому сурку – бабаку та іншим видам сурків, що розповсюджені аж до Камчатки. І навіть якщо студент не був його дипломником, він все одно міг заохотити до колективних (не дуже легких) робіт, наприклад – до розкопування нір бабаків, коли вивчали структуру нори, долучилися багато хлопців – студентів кафедри зоології різних років.

Наприкінці 90-х років, коли фінансування не дозволяло ані закупівлю, ані видання нових підручників, Віктором Арсентійовичем Токарським був написаний та виданий власним коштом підручник «Зоология позвоночных» (згодом, у 2008 році його перевидано українською мовою вже видавництвом Університету).

У 1993–2019 рр. В.А.Токарський був керівником лабораторії біорізноманіття, що виконувала прикладні та фундаментальні дослідницькі роботи, пов'язані із розробкою стратегічних напрямків підтримки біорізноманіття у наземних екосистемах Лівобережної України.

Унікальна здатність – збирати команду та вести її до заданої мети була повною мірою притаманна Віктору Арсентійовичу. Під його керівництвом розроблено пакет документів про створення Регіонального ландшафтного парку «Великобурлуцький степ», який було затверджено в 2000 році. В подальшому професором В.А.Токарським організовано степовий польовий дослідницький стаціонар у с. Нестерівка Великобурлуцького району – для проведення наукових досліджень, навчальної практики та виконання курсових і дипломних робіт.

Дуже багато зусиль було докладено особисто Віктором Арсентійовичем Токарським до розроблення та затвердження пакету документів до створення Національного природного парку «Дворічанський». Зазвичай це робота дуже копітка і може тривати роками. Але завдяки великій підготовчій роботі у районі, що її провів Віктор Арсентійович, створення парку стало можливим вже у 2009 році.

На жаль, однією з невітлених мрій залишилось створення національного природного парку «Східний степ» у Великобурлуцькому та Вовчанському районах Харківської області.

Організатор та учасник численних наукових експедицій територією України, а також Забайкалля, Якутії, Середньої Азії, Камчатки, В.А.Токарський опублікував більш ніж 120 наукових праць, в тому числі 2 наукових монографії у видавництвах України та інших країн.

У 2004 р. разом із Харківським прес-клубом В.А.Токарський започаткував свято «День сурка» на біологічній станції Університету. Покликаний привернути увагу до проблем збереження дикої природи, цей захід перетворився на щорічну зустріч представників мас-медіа та фахівців-біологів, природоохоронців, викладачів та науковців Університету, якого з нетерпінням очікують. Останніми роками – подія всеукраїнського масштабу.

Віктор Арсентійович Токарський, як відомий фахівець, приймав участь та був організатором багатьох науково-практичних конференцій та семінарів, в тому числі і міжнародних («Міжнародний симпозіум про альпійського сурка та інші види сурків», Італія, 1991 р.; IV Міжнародна конференція «Гризуні і суспільство», Польща, 1993 р.; II Міжнародний симпозіум «Сурки світової фауни», Франція, 1994 р.; VI Міжнародна конференція «Гризуні», Ізраїль, 1998 р.; IV Міжнародна конференція по суркам, Швейцарія, 2002 р. тощо). Декілька конференцій (1993 р. – міжнародна) були організовані безпосередньо на біологічній станції Університету, де вже існувала багата жива колекція бабаків, привезених з Камчатки, Якутії, Казахстану тощо.

У березні 2010 р. Віктор Арсентійович успішно захистив дисертацію на здобуття вченого звання доктора біологічних наук за темою «Біологія і екологія європейського бабака *Marmota bobak* (Muller, 1776) та його сучасний стан». Того ж року за визначні досягнення у галузі його нагороджено Почесною грамотою Міністерства освіти і науки України.

У 2013 р. групою фахівців під керівництвом Віктора Арсентійовича Токарського було втілено у життя давню мрію зоологів Харківщини – видано «Червону книгу Харківської області. Тваринний світ». Пробний наклад виходив у досить складних умовах – фінансування затримувалось, люди працювали майже безкоштовно. Більш як 40 фахівців та фотографів надали свої матеріали; автором всіх 20 нарисів про ссавців був власне Віктор Арсентійович. Майже одночасно під керівництвом В.А.Токарського було підготоване до друку ще одне видання – «Природна спадщина Харківської області» – про території природно-заповідного фонду найвищого рангу. Багато ілюстрована книга користується великим попитом у вчителів, керівників юннатських гуртків, аматорів. Пізніше було підготовлено ще одне видання – англійською та українською мовами одночасно. Але воно ще не побачило світу...

У вересні 2017 року за ініціативи і під керівництвом Віктора Арсентійовича Токарського на базі Харківського національного університету було організовано Всеукраїнську зоологічну конференцію – другу після досить великої перерви (2000 р., Кривий Ріг). Розпочавшись великим пленарним засіданням у стінах Університету, вона продовжилась на мальовничих берегах Сіверського Дінця – на біологічній станції та залишила неповторні спогади.

Будучи вже тяжко хворим, Віктор Арсентійович працював над давно запланованими рукописами – у 2016 році вийшов друком підручник «Зоологія позвоночних», трохи згодом – навчальний посібник «Ссавці Сходу України». Остання його праця – мемуари «Камчатка: сурки і я. Записки зоолога» – це, по суті, щоденник польового зоолога, що дає змогу уявити нюанси експедиційного побуту, дуже корисна не тільки для історії науки, але й для молодих науковців, студентів, що тільки обирають свій шлях.

Хроніка останніх п'яти років життя професора Віктора Арсентійовича Токарського – історія безперервної боротьби. І часом він виходив переможцем: відновившись після тяжкої операції, взяв участь у далекій експедиції до Казахстану; влітку 2018 року вивчав бабаків у Стрільцівському степу на Луганщині. У вересні 2019 року на черговій Всеукраїнській зоологічній конференції у Шацьку доповідь Віктора Арсентійовича Токарського «Бабак степовий (*Marmota bobak* Müller, 1776) в Україні» одноставно була визнана однією з кращих. На жаль, вона стала останньою...

Віктор Арсентійович лишив по собі добру пам'ять у серцях людей, що торкнулися своєю долею до його життя.